Cuvînt înainte

1. Convieţuirea, de-a lungul veacurilor, dintre români şi maghiari a dus, în mod firesc, la influenţe reciproce între limbile lor, în urma cărora s-au petrecut schimbări în ambele sisteme lingvistice în contact, deşi în proporţii diferite. Influenţele reciproce dintre cele două comunităţi nu au avut caracter vremelnic, din diferite motive, adesea, acestea continuînd dincolo de spaţiul iniţial şi chiar în lipsa contactelor directe dintre grupurile iniţiale, în care aceste contacte se declanşaseră. Influenţele lingvistice româno-maghiare, aşadar, se remarcă prin caracterul lor neîntrerupt, deşi acestea s-au manifestat încă de la începuturi, cu ponderi diferite de la o perioadă la alta şi de la o regiune la alta, determinată şi de factori externi comunităţilor şi limbilor în discuţie. Dincolo însă de vechime şi continuitate, valoarea deosebită a contactelor lingvistice româno-maghiare decurge din complexitatea şi profunzimea acestora, aspecte ce nu au fost valorificate în mod global, diacronic şi nuanţat, nici în cazul influenţei limbii române asupra limbii maghiare, nici în cel al influenţelor maghiare. Deşi au reţinut atenţia mai multor lingvişti, aceste chestiuni nu au fost cercetate decît parţial, cu referire la cîte un compartiment al limbilor română sau maghiară[1].

De altminteri, ideea elaborării unei lucrări de sinteză asupra influenţei maghiare, chiar dacă nu s-a formulat în mod explicit, pare a avea o vechime apreciabilă. Pornind de la numeroase şi valoroase contribuţii aduse pînă acum în acest domeniu, şi care constituie o bază suficient de solidă pentru elaborarea unui studiu de ansamblu despre influenţa limbii maghiare asupra limbii române, lucrarea de faţă doreşte să închidă cercul format de lexic (L. Tamás, EWUR) – morfologie (KIS 1975) – fonetică (KIRÁLY 1990).

2. Chestiunea influenţei maghiare asupra limbii române are o tradiţie lungă, primele lucrări datînd – după cum am amintit – încă de la mijlocul secolului al XIX-lea, aşadar această problemă a beneficiat de o atenţie constantă. Despre această temă s-a scris destul de mult şi sub variate aspecte[2], deşi, din motive diverse, cele mai multe abordări prezentau limite.

[1] Preocupările privind influenţa limbii române asupra limbii maghiare vizează, cu precădere, domeniul lexicului, pentru care vezi: HERMAN 1914; BLÉDY 1942; MÁRTON 1958, p. 187-191; *idem* 1965, p. 539-542; DRIMBA 1960, p. 115-130; MÁRTON–PÉNTEK–VÖŐ 1977; sau BAKOS 1982. De asemenea, pentru unele împrumuturi româneşti în maghiară vezi DICULESCU 1906-1907, p. 559 ş.urm. Pentru unele efecte de ordin fonetic ale limbii române asupra graiurilor maghiare estice vezi KIRÁLY 1990, p. 98. Despre influenţele limbii române asupra graiurilor ungureşti din România vezi şi PÉNTEK 2001, p.7-30. Acelaşi interes, limitat la lexic, se constată şi în cazul influenţei limbii maghiare asupra limbii române.

[2] Primele lucrări reflectă, în special, preocupări etimologice, cu unele note explicative despre forma şi sensul cuvintelor. Prima lucrare mai completă asupra elementelor maghiare este cea a lui ALEXICS 1888, urmată de unele rectificări ale lui MÂNDRESCU 1892 (unde vezi şi trimiteri bibliografice la lucrări anterioare, precum şi la insuficienţele lor, p. 4-9); ASBÓTH 1897, p. 325-341 prezintă comparativ cele două lucrări precedente. La începutul secolului următor, lucrările despre influenţa maghiară se înmulţesc, apar numeroase studii, articole, note etimologice în reviste de lingvistică. Urmărirea din punct de vedere istoric a împrumuturilor maghiare,

BDD-B6-01 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-09 02:06:01 UTC)

Dincolo de erorile izvorîte chiar din stadiul mai puțin avansat al unor domenii de cercetare, limitele care se pot constata în cazul cercetărilor anterioare se datorează unor erori de principiu, de metodologie, precum și inconsecvenței cu care se întrebuințează terminologia științifică de la o lucrare la alta sau chiar în cadrul aceleiași lucrări. De aici au rezultat multiple inadvertențe care s-au strecurat în discursul științific al înaintașilor[3].

O limită este constituită de delimitarea tranșantă a compartimentelor limbii române și restrîngerea efectelor influenței maghiare la un anumit compartiment, neglijîndu-se variatele interacțiuni dintre acestea. Deseori, influența limbii maghiare a fost limitată exclusiv la nivel lexical, inventariindu-se cuvintele românești de origine maghiară, elaborîndu-se statistici[4] ale structurii etimologice a vocabularului românesc, fără a se lua în considerare implicațiile pe care aceste contacte le-au avut și asupra celorlalte niveluri ale limbii. Or, o asemenea abordare pierde din vedere însuși caracterul sistematic al unei limbi. Deși se admite că vocabularul este domeniul predilect al influențelor, trebuie observat că împrumuturile lexicale nu afectează doar vocabularul. Interferențele, în general, deci și cele petrecute la nivel lexical, pot avea printre consecințe reorganizări la nivelul structurii limbii și ar fi o abordare simplistă ca efectele interferenței (chiar și la nivelul vocabularului) să fie considerate simple împrumuturi sau adăugiri la inventarul deja existent. Fiecare îmbogățire sau sărăcire a sistemului poate implica, în mod necesar, reorganizarea opozițiilor distinctive mai vechi ale sistemului. A admite că un element dat este pur și simplu adăugat sistemului care-l preia, fără nici o consecință asupra sistemului înseamnă a nega însuși conceptul 'sistem'.

---

precum și a pătrunderii lor în diferite domenii ale vieții sociale românești este întreprinsă de TAMÁS 1928, p. 25-31. De asemenea, în tratate de istorie a limbii române se consacră capitole influențelor străine, printre care și celei maghiare. Tot aici putem aminti și contribuția dicționarelor etimologice ale limbii române la clarificarea numeroaselor cuvinte de origine maghiară.

[3] Unele lucrări amestecă politica în știință, cum procedează, de pildă, Alexics Gy. Lista întocmită de acesta, cuprinzând, după propria sa mărturisire, „peste 1000 de cuvinte" de origine maghiară (Alexics 1888, p. 213), pare a urmări, pe alocuri, ideologizarea influenței maghiare pe care autorul o prezintă ca pe o glorie pentru maghiarime. Astfel, dincolo de faptul că se pun pe seama limbii române elemente ungurești, fără a discerne vitalitatea reală a acestora și bazîndu-se pe argumentul „am auzit" (vezi *ibidem*, sv. *pokroc,* p. 18), autorul deseori lansează speculații apreciative la adresa nivelului de dezvoltare a poporului și a limbii române (vezi *ibidem,* cap. *Învățăminte,* p. 161 ș.urm.). Această luare de poziție este criticată de S.C. Mândrescu (în MÂNDRESCU 1892, p. 8), însă acesta, la rîndul lui, introduce în discursul său elemente ce țin de ideologie. Astfel, cînd explică termenul *cătană,* autorul vorbește cu compasiune despre „chinurile, ce le sufere un biet ostaș român" (în MÂNDRESCU 1892, p. 55) sau, la cuvîntul *iobag,* amintește că acesta ar fi fost învățat de români de la „asupritorii lor Unguri, cari până astăzi îi țin într-o stare care nu mult se deosebește de trecuta *iobăgie*" (*ibidem*, p. 169). Aprecieri de natură subiectivă se strecoară și în discursul științific al lui Asbóth O. care atrage atenția asupra a „la ce se ajunge dacă nu ne pasă unul de celălalt, dacă nu ne cunoaștem unii pe alții [români pe unguri]" (ASBÓTH 1897, p. 448). O dată cu trecerea timpului, la majoritatea cercetătorilor, atît români, cît și maghiari, astfel de elemente dispar, tonul discursului căpătînd neutralitatea necesară unui discurs științific. Chiar astfel însă, se poate reliefa caracterul delicat al chestiunii.

[4] Inventarieri cantitative premergătoare prezintă BREBAN 1958, p. 221-222. De asemenea, o trecere în revistă a studiilor statistice ale împrumuturilor maghiare apare la TODORAN 1965, p. 921-927.

BDD-B6-01 © 2014 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-09 02:06:01 UTC)

Deşi notabile, rezultatele astfel obţinute oferă o imagine mai degrabă cantitativă decît calitativă a problemei. Punctul de vedere unilateral adoptat în cercetările mai vechi, în care se urmăreşte numărul cuvintelor împrumutate, duce la un alt neajuns. În diferitele lucrări, se insistă mai mult asupra statutului de elemente *străine* al acestora şi mai puţin asupra integrării sau a funcţionalităţii acestora în cadrul sistemului limbii române. Rezultate ale cercetărilor privind adaptarea cuvintelor româneşti de origine maghiară se găsesc risipite în lucrări a căror principală preocupare nu o constituie această chestiune. Atunci cînd studiul din această perspectivă este sistematic făcut, el se caracterizează prin fragmentaritate, analiza vizînd fie doar adaptarea fonetică, fie doar integrarea morfologică a împrumuturilor, puţine fiind acele lucrări care le tratează îmbinate. De asemenea, schimbările semantice sînt atinse destul de sumar şi, de obicei, prin prezentarea acestora se urmăresc alte scopuri decît determinarea influenţelor lingvistice[5].

O importanţă deosebită s-a acordat problemelor teoretice, dar nu neapărat decurgînd din studiul fenomenelor concrete, fapt pentru care, în cercetările mai vechi, adesea se ajunge la rezultate opuse, ori contradictorii[6]. În unele cazuri, influenţa maghiară este mult redusă[7], alteori exagerată[8], ambele situaţii deformînd imaginea reală a importanţei acesteia şi necorespunzînd realităţii lingvistice. O asemenea deosebire de opinii extreme se putea naşte din nediferenţierea statutului împrumutului, a poziţiei pe care acesta o ocupă în cadrul lexicului românesc, care a dus fie la tratarea la un loc a tuturor cuvintelor de origine maghiară, indiferent de caracterul lor regional sau ca aparţinînd limbii comune, fie la eliminarea completă din discuţie a celor dintîi. De asemenea, la controverse a dus şi adoptarea teoriei *filierii* (precum în cazul verbelor româneşti de origine maghiară, terminate în *–ui*, de pildă).

[5] Recent au început să apară şi abordări complexe şi organice. Astfel este GAFTON 2011c, studiu în care autorul, urmărind schimbările semantice, configurează o imagine de ansamblu a mecanismelor contactelor lingvistice româno-maghiare.

[6] Diferenţele de păreri au dat uneori naştere unor adevărate polemici, unele lucrări apărînd ca răspunsuri date unei critici la adresa vreunuia dintre specialişti. Vezi în acest sens răspunsul dat de Kelemen B.: „Criticile aduse savanţilor […] cum că şi-au limitat cercetarea influenţei maghiare asupra limbii române exclusiv, sau aproape exclusiv, asupra lexicului, nu sînt justificate” (KELEMEN 1971, p. 17), aluzie la critica lui Király Fr. formulată în KIRÁLY 1990.

[7] Vezi CIHAC II, unde elementul slav se prezintă ca fiind de două ori mai numeros decît cel latin şi, tot aşa, se acordă un loc special turcismelor în limba română, în defavoarea ungurismelor; sau TIKTIN 1905, unde „slavonismele sînt căutate cu lumînarea, ba chiar inventate” (DICULESCU 1906-1907, p. 549).

[8] Fără îndoială că ponderea elementelor maghiare în limba română şi poziţia unora dintre acestea în ansamblul lexicului românesc sînt mai însemnate decît tind unele studii să o arate. Însă, uneori, se exagerează cantitatea sau ponderea acestora. Astfel, de pildă, în EWUR, Tamás L. a cules un extrem de vast material cu privire la elementele ungureşti ale limbii române, aducînd o contribuţie însemnată la cecetarea acestui domeniu. Acesta însă trebuie tratat cu maximă rigurozitate ştiinţifică şi cu prudenţă, din moment ce nu toate cuvintele ocupă o poziţie însemnată în sistemul limbii române, iar nici vitalitatea lor nu este aceeaşi, dar, mai ales, şi pentru că nu toate cuvintele luate în discuţie afectează limba română comună şi în întregimea ei. Alteori, exagerarea constă în unele etimologii „fantastice” (vezi MÂNDRESCU 1892, p. 4 ş.urm.) prin care se susţine originea maghiară a unor cuvinte de alte origini, bazîndu-se exclusiv pe nişte coincidenţe formale.

BDD-B6-01 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-09 02:06:01 UTC)

În egală măsură, unii cercetători care s-au ocupat de probleme de etimologie au căzut în capcana unei metode eronate deoarece, în explicarea unei stări de fapt (în special, a formei unui împrumut), ei se raportau la stadiul limbii din epoca contemporană lor. Or, un fenomen aparţinînd secolului al XVI-lea trebuie explicat prin complexul de procese ce caracterizează acea epocă, şi care constituie cadrul şi punctul de reper pentru fenomenul discutat. Sfera de preocupare poate fi (şi cîteodată trebuie) extinsă şi asupra etapelor anterioare, respectiv ulterioare, dar numai în măsura în care acest lucru nu deformează realitatea lingvistică cercetată, ci dimpotrivă, o dezvăluie şi lămureşte.

3. În lucrarea de faţă, problema influenţei limbii maghiare asupra limbii române a fost urmărită în special în perioada cuprinsă între secolul al XVI-lea şi prima jumătate a secolului al XVII-lea. Dincolo de importanţa istorică, alegerea acestei etape îşi are explicaţia în însemnătatea ei pe plan cultural, ceea ce, la nivel lingvistic, se concretizează prin apariţia primelor texte scrise în limba română[9], pentru multe dintre care, influenţa exercitată de către limba maghiară a fost una destul de evidentă şi chiar definitorie. Firește, trimiteri s-au făcut şi la etapele anterioare, respectiv ulterioare ale dezvoltării limbii române, ori de cîte ori a apărut necesitatea de a stabili, pe cît posibil, o cronologie a fenomenelor lingvistice. Abordarea diacronică este, de altfel, cea mai eficientă, dacă nu cumva singura cale de a descrie consecinţele contactelor interetnice conform cu realitatea lingvistică, întrucît simpla descriere a influenţei maghiare într-un anumit stadiu al limbii române nu rezolvă prea multe, înţelegerea profundă a consecinţelor contactelor venind din cunoaşterea diacronică a apariţiei, dezvoltării şi evoluţiei a tot ceea ce, apoi, a condus la existenţa acestui fenomen. Surprinderea perioadei primelor contacte ale românilor cu maghiarii, apoi a primelor texte româneşti este prielnică, totodată, pentru descrierea mecanismelor de adaptare a elementelor ungureşti (din cadrul oricărui nivel lingvistic) la fondul propriu al limbii române.

Prin urmare, problema influenţei limbii maghiare a fost tratată în ansamblul ei şi încercînd să se surprindă complexitatea pe care aceasta o prezintă, analizîndu-se diferitele compartimente ale limbii române (fonetic, lexical, morfologic, sintactic) în interacţiunea lor, cuprinzîndu-le într-un tot unitar şi coerent. Cu toate acestea, lucrarea nu este una exhaustivă, cercetarea întemeindu-se pe o cantitate limitată de material, oferit de un *corpus* ales de texte vechi (religioase şi laice) a căror listă este indicată la sfîrşitul lucrării. Textele au fost selectate în funcţie de reprezentativitatea lor pentru analiza propusă, precum şi în aşa fel încît să

[9] Deşi începuturile propriu-zise ale scrisului în limba română pot fi plasate într-o perioadă premergătoare, secolul al XVI-lea oferă prima imagine asupra limbii române, documentată la nivel acceptabil pentru cercetări precum cea de faţă.

BDD-B6-01 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-09 02:06:01 UTC)

cuprindă tot teritoriul românesc din cele trei principate. Analiza lingvistică a acestora s-a efectuat ținîndu-se seamă cerințele lingvisticii contactelor, cu aplicare la cazul concret al contactelor româno-maghiare. Corpusul supus examinării conține și texte *paralele* care nu au fost însă trecute separat, cum este cazul textelor traduse în limba română din maghiară (vezi sursele PO) sau al diferitelor versiuni ale aceluiași text (vezi versiunile *Apostolului,* ale *Catehismului* sau ale *Cărții de cîntece*), fie contemporane, fie ulterioare textelor din corpus. Acestea din urmă au funcționat fie ca texte-control, fie drept puncte de reper comparabile sub aspect lingvistic (provenind din epoci și/sau regiuni diferite), contribuind la întregirea imaginii de ansamblu a fenomenului studiat[10].

În ciuda anumitor limite[11], studiul textelor vechi, poate contribui la reconstituirea (aproximativă a) vorbirii, în măsura în care înregistrările scrise reprezintă acte de vorbire înregistrate indirect, forme pe care membrul comunității (autorul) le-ar fi pronunțat și care pot fi reprezentative, în măsuri diferite, pentru comunicarea cotidiană din cadrul comunității de unde acesta era originar, respectiv de la nivelul comunității în care acesta își desfășura activitatea. Pe de altă parte, prin intermediul textelor românești vechi aparținînd diferitelor regiuni și perioade, pot fi urmărite schimbările survenite în sistemul și/sau în norma limbii române, întrucît textele înregistrează nu doar variantele teritoriale ale unui fenomen lingvistic (de pildă, rostiri dialectale sau regionalisme), dar și forme intermediare în evoluția acestuia. Astfel, textele românești vechi reprezintă o sursă extrem de bogată și de utilă pentru studierea acestei chestiuni complexe și cuprinzătoare a schimbărilor (lingvistice) produse în limba română sub influența limbii maghiare. Pentru a rămîne în cadrele expunerii științifice, au fost delimitate schimbările produse sub imperiul influenței străine (maghiară) de cele petrecute din nevoi interne (dinamica și tendințele de dezvoltare a limbii române). Diversele înrîuriri apar, pe de o parte, drept consecințe ale acțiunii celeilalte limbi, așadar ale unui stimul venit din exterior; pe de altă parte, schimbările se pot produce și în urma presiunilor propriului sistem, a

[10] De asemenea, unele consecințe ale influenței maghiare, deși mai *limitate*, s-au *urmărit* și în alte alte texte, precum: *Evangheliarul slavo-român* (EV.), *Liturghierul* (L), *Pravila Ritorului Lucaci* (PR.LUC.), care, astfel, completează corpusul analizat de noi. Cu toate că constatările făcute în aceste cazuri se bazează pe informațiile oferite de alte lucrări de specialitate (vezi INDICE XVI, p. 122-245.), acestea, la rîndul lor, contribuie la întregirea imaginii asupra ponderii elementelor maghiare din epoca veche.

[11] Scrisul este o sursă indirectă și imperfectă de limbă deoarece înregistrarea poate fi defectuoasă din mai multe motive, printre care imperfecțiunea alfabetului (semnele chirilice nu pot reda întotdeauna sunetele limbii române), astfel încît scrierea poate deveni o reprezentare mai puțin fidelă a vorbirii. Uneori autorul nu este reprezentativ pentru zona sau comunitatea de unde provine textul, alteori este foarte probabil că „scriitorul a vorbit într-un fel și a scris altfel" (PHILIPPIDE 1894, p. 243) ceea ce îngreunează formularea unor concluzii generale, cu atît mai mult dacă este vorba de texte literare care trebuie să corespundă și unor criterii discursive. De asemenea, situația se prezintă mai complexă pentru textele care sînt, de fapt, copii ale unor originale pierdute (sau nu), caz în care infidelitatea lingvistică se poate datora graiului copistului, regiunii unde a fost copiat textul sau intervalului de timp față de original.

BDD-B6-01 © 2014 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-09 02:06:01 UTC)

unei constrîngeri venite din interior, din moment ce limbile nu doar interacționează între ele, dar, în același timp, acționează asupra lor însele, fie pentru a restabili tiparele lezate de intervenția unei altei limbi, fie din nevoi interne, firești, de dezvoltare a limbii, adică neatinse de vreo forță exterioară. În discutarea schimbărilor ca urmare, exclusiv sau numai parțial, a influenței maghiare, s-au avut în vedere și cauzele externe. Astfel, s-au făcut reflecții și asupra unor aspecte extralingvistice, cum ar fi împrejurările politice, sociale și culturale ale contactelor româno-maghiare, cînd acestea au contribuit la explicarea prezenței, respectiv a răspîndirii unor fenomene lingvistice, așadar, în scopuri strict științifice.

4. Lucrarea de față înmănunchează rezultatele cercetărilor noastre întreprinse în răstimpul elaborării tezei de doctorat asupra influenței limbii maghiare în perioada veche, beneficiind, astfel, și de sugestiile și observațiile competente ale unor lingviști de seamă. Ne folosim de prilejul de față să ne exprimăm profunda recunoștință față de profesorul Alexandru Gafton, conducătorul științific al tezei, căruia îi datorăm mulțumiri călduroase pentru sugestiile valoroase pe care ni le-a dat și pentru întregul sprijin științific acordat de-a lungul elaborării lucrării. De asemenea le datorăm alese mulțumiri profesorilor Eugen Munteanu, Ion Horia Bîrleanu și Vasile Țâra, care ne-au fost referenți la susținerea tezei, precum și celor care ne-au sugerat observații și lămuriri valoroase menite să îmbunătățească lucrarea.

BDD-B6-01 © 2014 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-09 02:06:01 UTC)